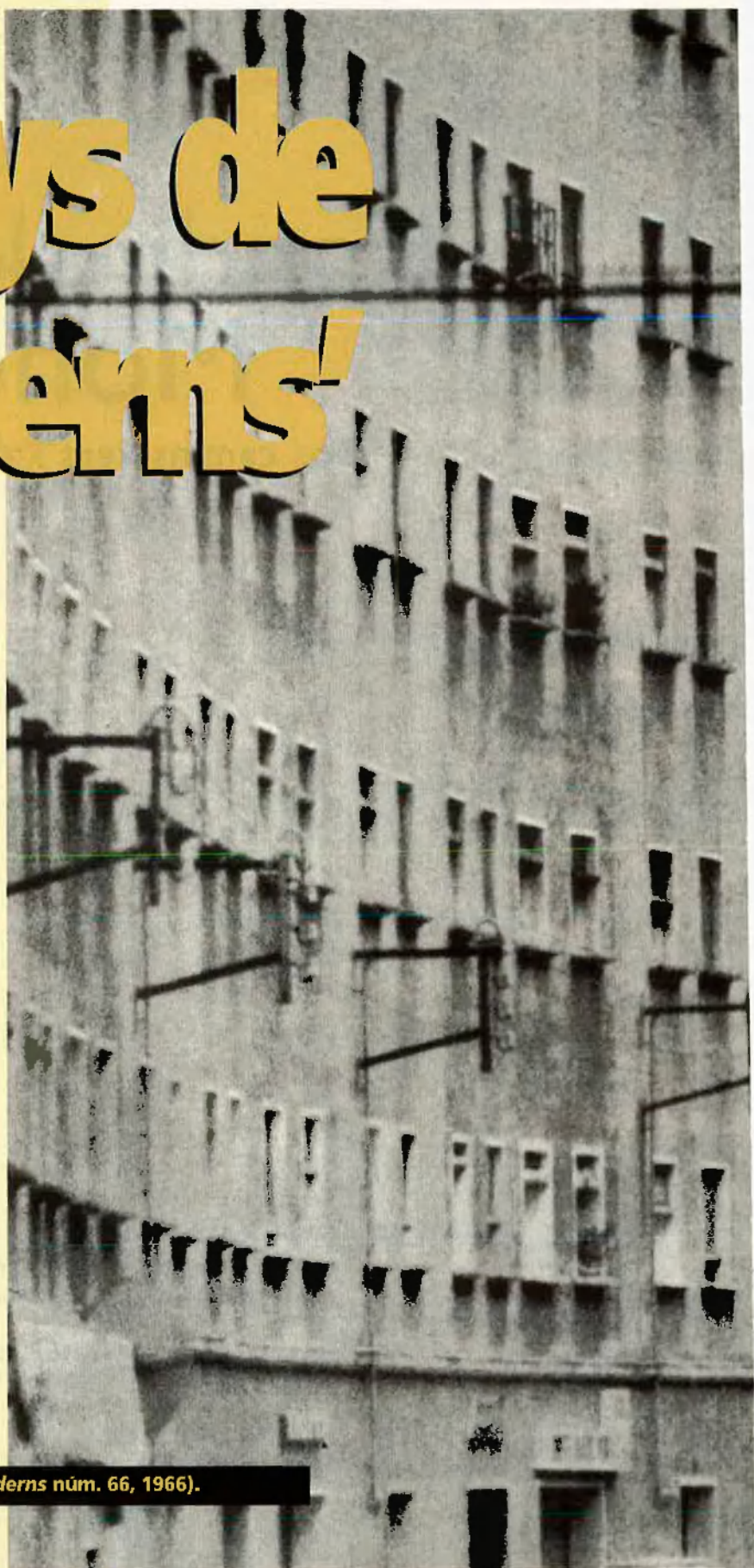

50 anys de 'Quaderns'

La revista 'Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme', editada pel Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, fa 50 anys. Una exposició i un número commemoratiu en resumeixen la trajectòria. A cavall de les planes de la revista, d'allò que expliquen i d'allò que no, s'ordenen els grans debats, influències, personatges clau i realitats que han marcat el pols de l'arquitectura catalana dels anys 40 fins ara.

'La ciudad indefensa'. Luis Prieto Bances (Quaderns núm. 66, 1966).

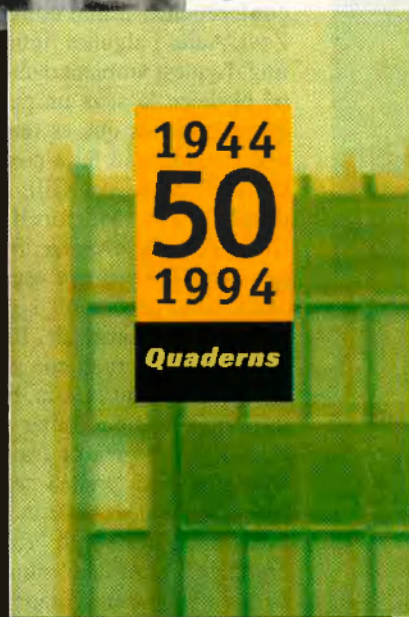

Al 1944 el color gris i un classicisme resclosit saturaven les classes de l'escola d'arquitectura i començaven a tacar les ciutats. El debat cultural era erm. Mancances absolutes. La dictadura havia encetat un trist període d'esterilitat. Però moltes persones no havien perdut la memòria i pensaven que, malgrat aquella precària situació, calia fer alguna cosa. Amb aquesta voluntat, però sense oblidar un possibilisme de subsistència, el Col·legi d'Arquitectes va començar a posar en funcionament la revista *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*. La idea no era nova, tenia diversos antecedents: una sèrie d'anuaris que havien aparegut als anys 20 i la revista que naixia amb la República, *Arquitectura i Urbanisme*, una publicació d'aire noucentista que potenciava l'arquitectura nacional i mediterrània. La guerra civil i la victòria dels sediciosos van matar el projecte. Al 1944, doncs, calia començar de nou, en castellà, amb la fotografia de Franco a segona pàgina i mostrant l'arquitectura del règim.

Malgrat aquests imperatius, els primers directors, Manuel de Solà-Morales i Rosselló i Cèsar Martinell, es plantegen de tirar endavant la revista, de mica en mica, amb la finalitat que serveixi per a engegar la dinàmica cultural dels col·legiats. D'aquesta manera, ja als primers números apareixen els primers projectes d'un jove Coderch, crítiques de llibres i exposicions de fora, que són una alenada de l'exterior, quan encara pràcticament ningú no té la possibilitat de passar la frontera. Aquesta voluntat és cada vegada menys tímida, com ho demostra el reportatge sobre la V Assemblea de Arquitectos Españoles de l'any 1949, en què participen arquitectes estrangers com Gio Ponti o Alberto Satoris. Entren aires de fora i *Cuadernos*, n'és l'espai.

L'espai s'eixamplarà a partir del 1950, quan Ramon Tort assumirà el càrrec de director i començarà a recuperar el concepte d'arquitectura nacional catalana i moderna. Tort dedica articles als millors exponents del modernisme, personatges que havien deixat una obra contundent, impossible d'ignorar, però que eren exclosos de quasi tots els llibres d'arquitectura de l'època. Alhora Ramon Tort aposta pels nous arquitectes que comencen a

El número del cinquantenari.

Tort dedica articles als millors exponents del modernisme, personatges que havien deixat una obra contundent, impossible d'ignorar, però que eren exclosos de quasi tots els llibres d'arquitectura de l'època. Alhora Ramon Tort aposta pels nous arquitectes que comencen a

Portada i primera pàgina del núm. 1. Al 1944, calia començar amb Franco.

EL GOBIERNO DEL GOBIERNO... (Text partially obscured by the image)

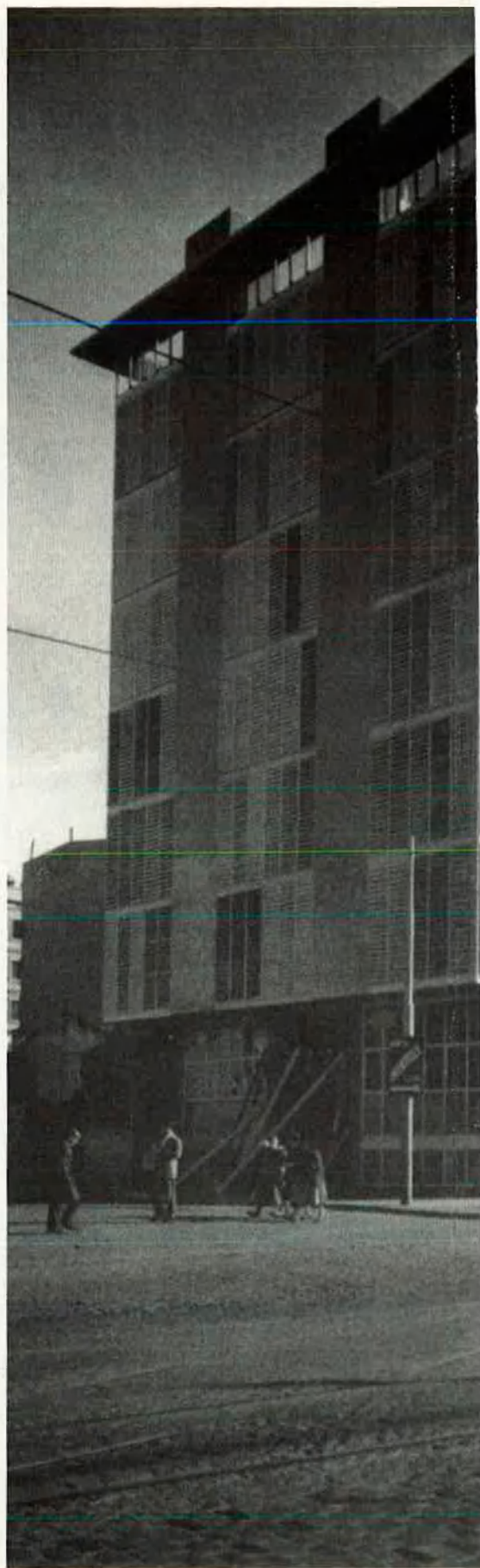
Coberta del número 22. 1955.

Portada del número 74. 1969.

despuntar. Tal com ell explica: “La base de *Cuadernos* fou la crònica d'obres d'execució recent”, atrapades per la cambra de Francesc Català Roca. Cada vegada estiren més el vel de la censura i cada vegada s'esquinça amb menys dificultat. El Col·legi no és impermeable a la necessitat de contactar amb l'exterior; és per això que durant aquests anys organitza una sèrie de conferències, a què convida Sartoris, Zevi, Aalto i algunes figures més. I enmig d'aquest ambient d'intercanvi, també hi deien la seva un petit grup d'arquitectes joves que es reunien a l'Ateneu i que es van fer a conèixer com el Grup R: Moragas, Gili, Sostres, Corderch, Valls, Martorell, Bohigas... *Cuadernos de Arquitectura* és el mitjà que difon per primera vegada les obres —escasses, però molt significatives— d'aquests professionals. El Grup R comença a ensenyar una nova manera d'entendre l'arquitectura, bo i donant el to sociopolític per lluitar des d'aquesta disciplina contra el franquisme. En aquell moment prenen per pare espiritual el finlandès Alvar Aalto, que proposava un concepte “d'arquitectura orgànica”, amb una voluntat de canvi de les contundents premisses que havien establert el pioners de l'arquitectura moderna.

Entre l'arquitectura del maó i la del vidre. A final dels anys 50 assumeix el càrrec de director Assís Vilardevall, amb l'estreta col·laboració de Vicenç Bonet. S'obre una etapa esplèndida que es perllongarà fins al 1966.

Vendes a la Barceloneta (J. A. Coderch i M. Valls, 1955.

Amb un nou degà progressista, com era Antoni de Moragas, la revista es consolida definitivament com una publicació compromesa. És durant aquests anys que aconseguixen de publicar un primer text en català, escrit per Joan Brossa sobre Lluís Domènech i Montaner, i és també l'època en què el col·legi es trasllada al nou edifici de la plaça Nova. La dècada dels 60 és una època esplendorosa de creació abundant i de molta qualitat. Són moments dolços de l'arquitectura catalana, moments en què *Cuadernos* va tenir una influència. "A les seves planes –escriu Bonet– es descobria una voluntat evident de donar suport a tota manifestació, opinió i, per descomptat, a tota obra arquitectònica que significués un pas endavant del que en podríem dir la modernitat vernacular". La revista se sent forta, segura, i aprofita aquesta bona salut per anar una mica més enllà: es converteix en una plataforma cultural que mostra uns altres camps de l'art, per exemple, l'obra dels pintors informalistes.

És al si d'aquest context de "feliç productivitat" que es produeix un debat que marcarà no tan sols la dècada, sinó també la tendència imperant durant els anys posteriors. Barcelona és el centre d'aquesta producció novella, i s'hi aixequen edificis diferents que s'han espolsat les misèries de l'academicisme del règim. Ara bé, enmig d'aquest nou art es van descelant dues tendències ideològiques oposades. El debat es polaritza entre els idealistes i els neorealistes.

Els idealistes o puristes eren aquells arquitectes que buscaven la modernitat més ortodoxa, el camí de l'arquitectura americana, tecnològica, neoplàstica, amb volumetries molt pures i edificis de vidre. Tenien per caps més visibles el binomi Tous i Fargas. Contrària-

ment, els neorealistes, capdavantejats per Moragas, Bohigas, Correa i alguns altres, defensaven una arquitectura més lligada a les tradicions constructives, gens tecnològica –l'arquitectura del maó–, perquè el país era pobre i aquesta era una manera de crear una línia resistent i crítica encarada a la realitat. Els neorealistes provenien del Grup R i la seva bíblia eren les teories de l'arquitecte italià Ernesto Rogers.

"La polèmica –recorda Bohigas– es

'Cuadernos' 80. 1971.

'Cuadernos' número 184. 1990.

va centrar sobretot en els interiors del Col·legi d'Arquitectes. Quan van construir l'edifici, van encarregar cada planta a un equip d'arquitectes diferent. La planta de Tous i Fargas era cridanera, mantenia l'antiga puresa utòpica, on totes les peces eren de la mateixa mida i el ferro sempre era el mateix ferro... Estàndards falsificats, perquè eren fets a mà, amb una vocació mecànica, tecnològica, industrialitzadora, però sense tenir-ne. Nosaltres, en canvi, vam construir una planta bastant escandalosa, feta amb llums industrials, sòcols de fusta d'aquells que hi havia als magatzems antics de Barcelona, cortines de palla... Era la voluntat contrària, molt influïda per les obres que feien llavors la gent de Milà. Va ser una polèmica divertida, sabent al cap i a la fi que tant ells, els idealistes, com nosaltres, els neorealistes, érem els únics que teníem interès per l'arquitectura moderna. Després hi havia tota una carretada d'arquitectes que no s'interessaven ni per l'una cosa ni l'altra. En realitat, doncs, era una lluita dintre les elits que volien canviar l'arquitectura del moment”.

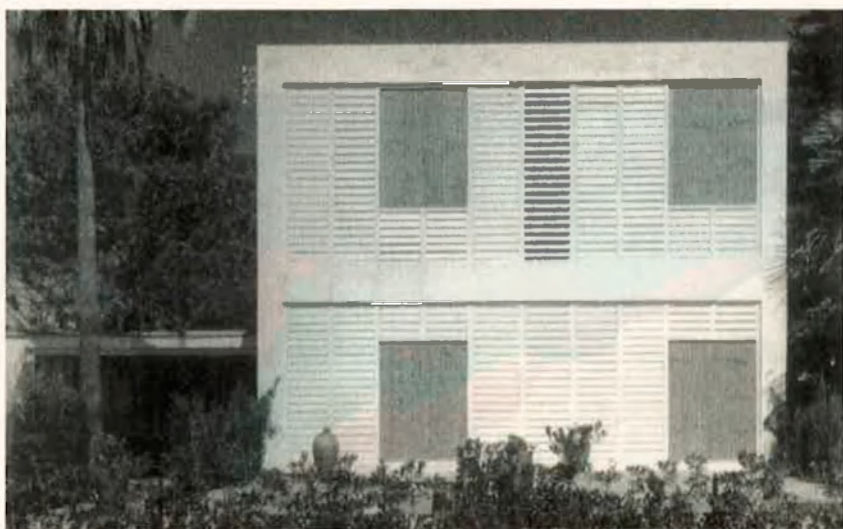
Malgrat trobar-se, en el fons, en el mateix bàndol, una cosa és segura: els neorealistes van guanyar la partida i la van guanyar, sobretot, perquè les seves tesis foren escoltades, assimilades i seguides pels joves arquitectes que estudiaven a l'Escola d'Arquitectura i que tenien per líders ideològics Correa i Bohigas. Aquí es cou l'embrió de l'Escola de Barcelona, formada per dues generacions, la que representa Bohigas i la d'un col·lectiu d'arquitectes més joves, entre els quals despunten Òscar Tusquets i Lluís Clotet. I aquí es forjarà també allò que el periodista Llàtzer Moix en va dir “la família arquitectònica barcelonina” i que tan bé va descriure al llibre *La ciutat de les arquitectos*.

Cuadernos de Arquitectura es fa ressò de la polèmica, la mostra, li dona veu, però no pren posicions. Tammateix, al 1966, els remordiments fan cultiu al si del consell de redacció de la revista. A Catalunya passen moltes coses, algunes de greus conseqüències. *Cuadernos* fa un canvi de rumb i enceta una etapa d'autocrítica. S'adona que no pot continuar presentant la imatge que tot va bé i ensenyant únicament les obres de qualitat que es construeixen. Perquè, al mateix temps, hi ha una immigració enorme, creixen els polígons industrials i els suburbis, que són carnassa de l'especulació. Apareix la ciutat desequilibrada, sense equipaments, amb espais públics completament degradats. La revista pren un to crític, de denúncia. Edita dos números especials amb col·laboracions importants, com la de Jordi Pujol, Ramon Trias Fargas o Paco Candel, acompanyades de fotografies molt reivindicatives.

Són anys en què els directors se succeeixen

Edifici de la Seat. Obra de César Ortiz i Rafael Echaide, 1958-1960.

Casa Ferreres, Sitges, 1926 (J. A. Colomer i M. Valís). Foto de Català Roca.

amb relativa rapidesa i en què es tracten temes més socials, amb un predomini ascendent de la resistència reivindicativa, que entre el 1970 i el 1973, quan la dirigeix Emilio Donato, arriba als moments més crucials. *Cuadernos de Arquitectura* es converteix en un espai de discussió política i sociològica, de resistència combativa, que denuncia els dèficits i evidència els conflictes. Hi apareixen monografies sobre els espais públics, la manca d'equipaments escolars, la degradació de l'àrea metropolitana, les urbanitzacions, les segones residències, l'esquí com a colonitzador de la muntanya... I tot aquest bloc es compagina amb números dedicats a rescatar arquitectures com la del GATCPAC i articles sobre fenòmens molt actuals, com ara el moviment Pop o la importància del disseny.

Amb la fi de la dictadura i els primers anys de transició democràtica *Cuadernos* passa per

Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Vivendes de la Meridiana (Robigas, Martorell, Mackay), 1959-1963.

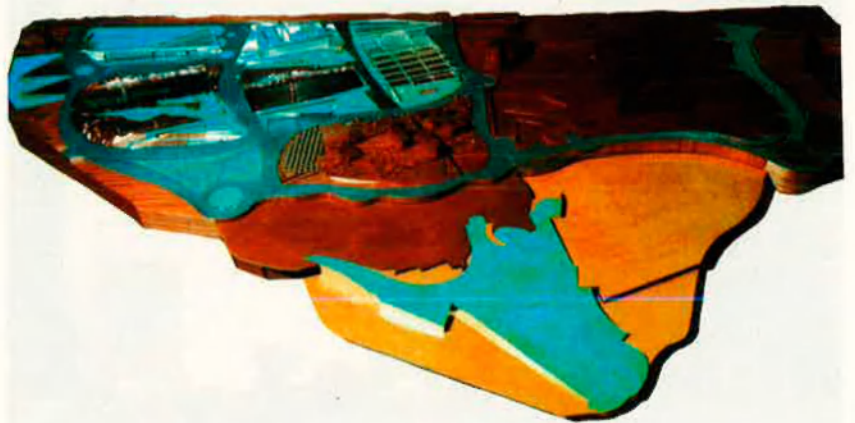
moltes mans, però ningú no acaba de trobar el paper que ha de fer la revista. Al Col·legi, li passa una mica el mateix. Jugar a la contra, lluitant contra un enemic comú, era un objectiu fàcil de definir. Després, la resistència política deixa de tenir sentit i els papers adjudicats durant tants anys es perden. Tothom ha de ressituar-se. A més, neixen noves revistes d'arquitectura i el mercat s'amplia. La publicació passa uns moments de clara indefinició. Es publiquen una seguida de guies, anuaris i reculls. La seva vida sembla que s'esllangueixi. Però aquesta mena de letargia perillosa canvia a partir del 1981, quan es fa càrrec de la direcció Josep Lluís Mateo.

L'arquitecte al poder: de la forma a les estratègies. Josep Lluís Mateo pren el timó de *Cuadernos* i el primer que fa es transformar-la en *Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme*. La revista es publica en català i el seu

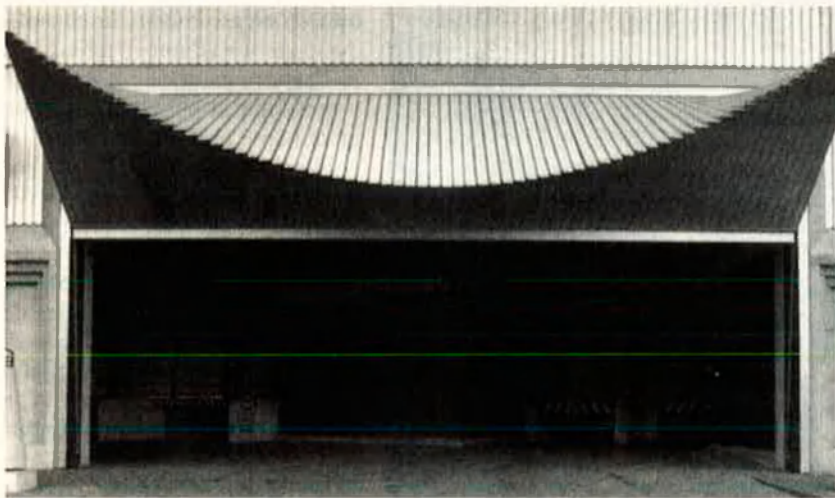
objectiu –aprofitant la vitalitat arquitectònica catalana, la consolidació de les administracions i la bonança econòmica– és de tornar a prestigiar la publicació, perquè alhora doni prestigi al Col·legi, al col·lectiu d'arquitectes i a la societat catalana. Ara bé, Mateo pertany a una nova generació d'arquitectes, aquella que ja ha crescut al marge de l'Escola de Barcelona i de les influències de la "família arquitectònica barcelonina". I és des d'aquesta realitat que imprimeix a *Quaderns* una línia clara de ruptura amb l'arquitectura catalana imperant, que durant aquesta època té l'oportunitat –i l'aprofita– d'aplicar a gran escala i des de l'administració les seves tesis de ciutat.

Fins que no arriba la democràcia l'arquitectura d'avantguarda s'havia produït a redós dels encàrrecs privats. Un primer canvi superlatiu dels anys 80 és que el col·lectiu d'arquitectes de primera línia conquereix l'administració pública. Lema: reconstruir la ciutat. I aquest concepte de ciutat cívica i continguda, que té cura de la façana i del detall, és la que Bohigas comença a aplicar al 1980 des de la Delegació de Serveis d'Urbanisme, de l'Ajuntament de Barcelona. L'arquitecte imprimeix la política de corregir la ciutat amb intervencions "puntuals, estratègiques i metastàtiques": actuava en zones molt concretes i representatives de la ciutat, amb la finalitat que aquest sanejament s'estengués d'una manera natural a les zones del voltant. I com a obra exemplificadora va començar per la plaça de la Mercè. És el moment dels encàrrecs i dels concursos.

Paral·lelament a aquesta línia teòrica, les tesis de Robert Venturi colpeixen amb força el col·lectiu més jove d'arquitectes que formaven part de l'Escola de Barcelona. Una arquitectura d'influències nord-americanes que reivindicava la imatge de Las Vegas i que desembocà al postmodernisme. Aquestes tendències, que són la fi de la unitat conceptual impulsada per l'Escola de Barcelona, convergiran en l'eclecticisme de la Barcelona del 92 i s'expandiran per tot el Principat. Perquè els anys 80 també són anys en què des de la Generalitat de Catalunya –en concret, sota les directrius de Miquel Solans, director general d'Urbanisme–, es comencen a crear tota una colla d'equipaments públics (escoles, hospitals, instal·lacions esportives...), fins llavors inexistents, i una xarxa de comunicacions que converteix el país en una zona més homogènia. El territori resta tacat d'una arquitectura plena de seny i d'equilibri, sense manifesta-

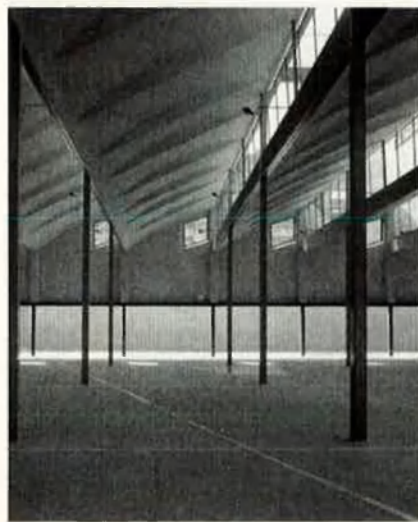
Maqueta de la Vall d'Hebron, Barcelona (E. Bru). *Quaderns* 193, 1992.

Fàbrica a Westfalen (Calatrava, Reichlin, Reinhardt). Núm. 167-168, 1986.

cions espectaculars, però amb algunes propostes que preconitzen un salt cap a nous conceptes arquitectònics.

Quaderns d'Arquitectura s'enfronta directament al concepte de ciutat que s'imposa. Considera que es fa una arquitectura de maquillatge, manierista, amanerada, i que el col·lectiu d'arquitectes d'aquí es torna massa endogàmic. Per això busca com a referent la discussió europea més actual, amb la voluntat d'influir el discurs arquitectònic internacional. Segons Josep Lluís Mateo: "Trenquem amb la continuïtat generacional. Havíem de fer-ho per defensar el nostre espai. Perquè el discurs que s'imposa a la Barcelona dels 80 no creiem que sigui l'únic discurs possible i, en molts casos, pensem que és equivocat. Nosaltres volíem aportar una altra idea. Cada moment planteja una lectura de la història i en rebut unes altres. És per això que, pel que fa a la iconografia local, vam recuperar

Escola Josep Maria Jujol.

per exemple un classicista com Duran Reinald, o els arquitectes idealistes dels 50, els que havien perdut la batalla. I vam reivindicar alguns arquitectes especials com Nadal o Mitjans. Després vam buscar una mena de nou santoral de figures internacionals, arquitectes poc coneguts llavors, com Scarpa, Calatrava, Foster, Siza, Herzog o Gehry. I, alhora, aportem noves lectures i nous escenaris: les autopistes com a espais fantàstics i més importants que no els carrers, el buit com a espai més interessant que no el ple..."

Oriol Bohigas es troba clarament enfrontat a aquesta línia. Per ell el seu model de ciutat és encara vàlid i el que preconitzen arquitectes com Mateo és arquitectura comercial: "En un cert moment es dona una gran quantitat d'arquitectura de qualitat, artística i interessant, però massa vinculada al capitalisme neoliberal. Es fan edificis espectaculars, no perquè intrínsecament sigui necessari, sino perquè l'empresa els necessita com a elements propagandístics. És la tècnica americana. Són edificis que impressionen per ells mateixos. Però em penso que amb això es perd allò que s'havia conquerit, el respecte a la ciutat".

Eduard Bru, vocal de Cultura del Col·legi a l'època de Mateo i arquitecte que va projectar l'àrea de la Vall d'Hebron –un d'aquells projectes del 92 que van aportar una definició d'espai tota nova–, és un dels professionals que, juntament amb noms com Miralles, Pinon i Viaplana, Bonell o Llinàs, proposen actualment reflexions diferents amb voluntat de crear precedents. És una generació que no pertany a cap col·lectiu o escola. Els nous arquitectes practiquen recerques individuals, encara que coincideixen a

Plaça dels Països Catalans de Barcelona. Obra d'Helio Piñon, Albert Viaplana i Enric Miralles, 1981-1983.

l'hora de considerar la ciutat com un espai obert i canviant, perquè la societat i les maneres de viure també canvien.

“La ciutat no és feta –diu Bru–, és un espai que creix i que canvia, com canvien els hàbits de la societat. És per això que ja no ens serveix el model tradicional de ciutat. Barcelona, per exemple, a través dels túnels de Vallvidrera arriba al Vallès i, en aquesta zona, no hi podem fer trames Cerdà muntanya amunt. Al voltant de la B-30 o de la Ronda de Dalt sorgeixen grans edificis que fan com de llançadora urbana. Aquests complexos es converteixen per ells mateixos en una petita ciutat, perquè la gent s'hi passa tot el dia (hi treballa, hi menja, s'hi diverteix...). Les fronteres entre ciutat i territori van tornant-se cada vegada més primes, fins i tot les fronteres entre paisatge i ciutat. La contenció de les urbs ja no és possible, i el que ara se'ns demana és que repensem aquesta nova realitat, els nous usos, i en fem una lectura arquitectònica. No hem d'esperar que, la reflexió, ens la donin feta i pastada, important un model de fora o deixant que ens l'imposin. Les empreses que planegen sobre ciutats com la nostra són de tal dimensió que són capaces d'estripar-la, si badem. Per tant, no em

sembla adient de dir que la ciutat és acabada i que només calen correccions del model”.

Aquesta és la nova tendència dels 90, una tendència que en l'etapa actual de *Quaderns d'Arquitectura* té encara una plataforma d'expressió. Manel Gausa, director des del 1991, ha fet una aposta de continuïtat, incidint encara més en l'anàlisi de les transformacions del territori a partir de les grans operacions d'infraestructures de comunicació. Gausa manté el ritme de la revista, vencent les dificultats d'una època de recessió, en què la majoria de revistes d'arquitectura dels altres col·legis d'arquitectes han desaparegut. Segons Gausa: “A partir del 1991 *Quaderns* inicia una etapa que intenta fer manifesta la complexa, dinàmica i variada realitat del paisatge cultural contemporani (un paisatge nou, estimulante, plàstic) i la realitat d'un col·lectiu professional en evolució constant i creixent”. En un dels darrers números Gausa escriu: “Cal insistir en la progressiva condició ‘ortopèdica’ de l'arquitectura contemporània, davant l'actual i generalitzada convivència amb situacions de tensió, conflicte i disharmonia pròpies d'aquest teixit urbà en què s'emmarca el projecte contemporani: treballar amb marges, fragments o intersticis, els monyons d'un teixit incomplet”.

Montserrat Serra